

Kósa Csaba

Ódon drága poharak csendülése

Krúdy Gyula, az újságíró

Szerelemgyerek. Csodagyerek.

Édesanyja a nyíregyházi Krúdy-házban cselédlány, édesapja beleszeret a hollófekete hajú, fehér arcú, barna szemű pórleányba. Juliskát, a kis cselédet tizenöt esztendőskorában – szíve alatt a szerelemgyerekkel – elkergetik a Krúdy-házból, de az édesapa, szembeszállva a szülői haraggal, visszaveszi őt. A tizedik gyermek után házasodnak össze végre – első fiúk, Krúdy Gyula ekkor már neves újságíró Nagyváradon.

Riporter a nagyváradi Szabadságnál: tizenhét esztendőskorában. És már kilencben megjelent novella, több száz riport, publicisztikai írás sorakozik a háta mögött.

Tizenégy éves, amikor az első elbeszélését kinyomtatja a Szabolcsi Szabadsajtó című újság. Ugyanebben az esztendőben diáktársaival együtt megalapítja a Nyíregyházi sajtóirodát, és hírekkel látja el a fővárosi lapokat.

Tizenöt éves, amikor riportsorozatot ír a Tuzséron játszódó hipnózis-tragédiáról a sorozatot lehozza a Pesti Napló, és busás honoráriumot, ötven forintot utalványoz érte. A honoráriumért megjelenő kamaszt hitetlenkedve fogadják a szerkesztőségben: a Krúdy Gyula név alatt gyakorlott, tapasztalt újságírót sejtettek.

Nagyot néznek Debrecenben, a Debreceni Ellenőr című napilap redakciójában is, amikor bekopog oda, és bemutatkozik. A nagyapja küldte? Nem! A szerkesztőségben azt hitték, hogy a nevével beküldött elbeszélések írója a negyvennyolc-negyvenkilences szabadságharc komáromi hőse, az öreg Krúdy Gyula.

Néznak nagyot, és nyomban alkalmazják a hórihorgas suhancot, belső munkatársnak, havi fizetésért. Riporter, színházi tudósító, s ha kell vezércikkíró. Még nincs tizenhat esztendőskorában, amikor a Debreceni Ellenőr címlapján megjelenik a március 15-ét köszöntő írása:

„Mártius Idusán nemzeti színű kokárdák és tollak lepik el a kalapokat: a bárányszőcsüveget és selymes cilindert egyaránt. Testvérek leszünk. A szónok „kedves polgártárs”-nak titulál, összecsókolózik velünk – mámorában, melybe a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség édes érzete vitte, és másnap... – másnap elnéz a fejünk felett. Ó, mért nincs mindennap Mártius 15-ike!”

Aki így tud írni, arra hamarosan felfigyelnek Nagyváradon. A debreceni tehetségeket a nagyobb váradi lapok viszik el, s akit hívnak, megy, Várad az utolsó lépcsőfok Budapest előtt.

Tizenhetedik esztendejét tapossa Krúdy, amikor a váradi Szabadság meghívja a munkatársának. Az esti gyorssal érkezik, beül a Lloyd-kávéházba. Éjjel után megcsörren a telefon a szabadság tulajdonosának lakásán. „Itt mulat egy előkelő külsejű fiatalember, gróf Krúdy Gyulának hívják, meghívta a kávéház törzsvendégeit is. Fizetés helyett a névjegyét adta ide, azzal, hogy a cechet ön fizeti.”

Az új munkatársat kiváltják, de a számlát le kell dolgoznia. Ledolgozza, bírja. A riportok, a tárcák, a kritikák írása mellett korrektori munkát is végez. És még azon túl is bírja. A szerkesztőségben délután kezdődik a munkája, s eltart éjfélig. Éjfélről reggelig a kávéházakat, a korcsmákat járja, minden váradi korhely, lump a cimborája. Akik látják, azt mondják, három napig nem lehelnek lelket bele, s mégis másnap a papiros fölé hajol, s telis-teli a lap Krúdy-riportokkal, Krúdy-jegyzetekkel.

Szerkesztői mindent elnéznek neki, mégsem szereti meg Váradot. A városban, ahol legendák születnek a mámoros éjszakákba merülő csokornyakkendős kamaszról, úgy tudják, hogy a fiút a szerelem lendíti ki Váradról. Egy cirkuszi műlovárnő után lohol Pestre.

Őt azonban másféle szerelem hozza el a körös-parti városból: a vágyakozás Pest után. A pesti szerkesztőségek, a pesti nők, a pesti párbajok után.

Tizennyolc esztendő, amikor a nagy fővárosi lapokban – az Egyetértésben, a Budapesti Hírlapban, a Fővárosi Lapokban – jönni, áramlani kezdenek a Krúdy-tárcák. S jönni, áramlani kezdenek e tárcákkal a magyar sajtóban eddig soha meg nem írt alakok: a vidéki Magyarország különös, meséből és valóságból gyúrt figurái.

Megírja a tárcarovatokban ez a gyerekember „egész Szabolcs vármegyét, a nyírségi bánatos falvakat. A nyíregyházi varrólányokat, a táncmester, a félbolond Andeicsét, vörösképfő falusi urakat, éberlaszting-cipős, megtermett vidéki asszonyságokat, elátkozott udvarházakat, árván maradt agarakat... az elmúlt életek limlomjaival teli padlásokat, temetőket, ahonnan a múlt század közepéről nyújtogatja vissza csontlábát a legfiatalabb halott... Ó-embereket, akik legfeljebb a szű percegésével jelentkeztek már akkor az is életben, és hölgyeket, akik évek óta napraforgók lettek a keresztúton...”

Sejtelmes figurák, sejtelmes helyszínek. És egy sejtelmes írástudó, aki fokozatosan szabadulva a mikszáthi hatás alól, megteremti a maga bámulatba ejtő stílusát.

Hát patakozhat, áradhat a mese anekdóta nélkül?

Igen, ha Krúdy Gyula mesél. A múlt mese, az ó-emberek mesébéli alakok – ahogy átérzi a múltat, ahogy megfesti a szereplőit, mindig a valóságban, a mában érezzük magunkat.

Lehet mesélni anekdóták nélkül? Lehet, ha a mese szent, mint Krúdy Gyuláé, ha ez a szavakkal írt mese egyszerre vers is, zene is, festmény is.

Pesti Napló, Magyarország, Pesti Hírlap, Magyar Hírlap – Krúdy előtt megnyílnak a kapuk. Budapesten nem könnyű érvényt szerezni a tehetségnek – meg kell harcolni ezért Mikszáthnak, Gárdonyinak is –, Krúdyt a mesék szárnyai röpitik a szerkesztőségekbe.

Mennyi sejtelmes jelző, metafora, allegória. Mennyi merengő, duruzsoló, álompor-hintő szó!

Krúdynál újrúhás bokrok, asszonyszínű cseresznyevirágok nyílnak, hőkeblű bort isznak a férfiak, fonnyadt álmúak a szalmazsákok és jégszürkéek az öregurak. Nála susterogva éledeznak a borospincék, kedvesen pattognak az iharfák, üveghangon hallgat a mély, nagy tél.

Mennyi sejtelmes mondat!

„A mezőkön úgy közeleg a köd, mint egy északi regényben a melankólia.”

„Hajladozik, görbül és megpihen a gyalogúr, mint valami nóta.”

„Az üde kesztyűcskék összezsugorodtak, mint a rőzsehordó öregasszonykák.”

„Hosszan és rozsdaveresen ásított az ősz, mint csősz a dombtetőn.”

„A tavasz meztláb közelgett az esőtől felpuhult gyalogörvényen.”

A szerkesztőségek kéziratot kérnek, a pályatársak megemelik a kalapjukat.

„Mintha ódon, drága poharak csendülését hallanám, mintha vagyont érő selyemcsipkék, ábrándok aranyos pókhálószállai ragyognának szemembe halvány, áttetsző aranyködben...” – ez az élmény a Krúdyt olvasó Kosztolányi Dezsőé.

Külsejét tekintve a Pestet meghódító ifjú mintha maga is valamely novellájából, vagy regényéből lépne elő. Vasalt öltöny, pillangó nyakkendő, a gomblyukban virág, a kézben sétapálca.

Igazán odavaló az Orfeumba, amelynek gyakori vendége, s amelyről oly bennfentesen mesél az írásaiban:

„Fagyottan, unottan, haltekinettel, ajkán örökké gúnyoros elbizakodott mosollyal (mint azok a nők, akiket végül megölni szoktak a férfiak vagy magukat ölik meg értük) ült a Télikert felső végén Mágna Elza, aki bár egy mosónőnek volt a lánya: még műveletlenségében is oly hidegnek és előkelőnek tudta magát maszkírozni... A piros szőnyegeken valóban bálias érzésekkel lépdelték a lábak, az urak inge és cipője fénylett, a pincérek úgy hajlongtak, udvariaszkodtak, mint a táncmesterek, különösen azokkal, akik már orfeumi páholyukból megrendelték sarokasztalaikat... Bolond ember, aki itt szomorkodik, amikor az élet úgy pereg körülötte, mint akár egy karneválon...”

Ki mással történe meg, mint Krúdyval, hogy az egyik hajnalon, amikor hazafelé ballag az Orfeumból, a Nefelets utcában, az első emeletről – nyilván szerelmi bánatában – kiugrik egy Jolán nevezetű leányzó, aki régebben maga is orfeumi hölgy volt. Éppen Krúdy lába elé zuhan. „Szerencsére a Nefelets utca akkor még nem volt teljesen kikövezeve, a heves leány egy fa mellé, a puszta földre esett, s egyéb baja nem történt, mint az, hogy további életében kissé vont a az egyik lábát.”

Persze, az Orfeum csak az egyik helyszín. A pillangó nyakkendőhöz, a sétapálcahoz jegy-ez termet és bivalyerő társul. Krúdy magassága százkilencven centiméter, súlya kilencvenkét kiló, ütése, mint a taglócsapás. A pesti éjszakában gyorsan megismerik Gyula urat, hiszen nem sokat vár a bemutatkozás.

Az egyik kávéházban pezsgőző tiszték tesznek megjegyzést a bánatos tekintetű, egyedül idogáló hírlapíróra, aki egyszerűen felmagasodik és két széket forgat cséphadaróként a feje fölé. Megfutnak előle.

Másutt egy párbajokban jártas, kitűnően vívó tiszt kijelenti, hogy az íróval nem fog kezdet. Nehéz lovassági karddal vívna meg, meztelen felsőtesttel, súlyos sebig verekedve. Krúdy egy karcolás sem esik, a híres vívó mély sebtől vérzik.

Jobb hát ismerni Gyula urat, s nem bolygatni őt, amikor a boros pohár felett megálmodja másnapi tárcája hőseit. Mert egyébként békés természetű ember, könnyen barátkozó, kitűnően alkalmazkodó bármely társasághoz. A kiskocsmákban kocsislegényekkel pertu, az előkelő éttermekben, az orfeumi páholyokban az illetan tökéletes tudója. Ezért ismerik őt oly sokan, s ezért ismeri ő minden típusát, szereplőjét, karakterét a nagyvárosoknak.

Az újságírónak embereket, párbeszédeket, helyzeteket, viselkedés-módot kell megfigyelnie – akit oly tevékenységgel áldott meg a sors, mint őt, annak gondoskodnia kell az új és új szereplőkről.

Évente öt-hat új kötet – regények, novellák, ifjúsági művek-, évente többszáz tárca. Van nap, amikor egyszerre négy-öt újság is Krúdy-tárcát közöl.

Fényes esztendő, ragyogó kék égbolttal. A világháború usztatja rá az első felhőket. A hatalmas erejű, szálfá-férfiről a sorozó bizottság előtt derül ki, hogy súlyos szívbeteget.

Megrendítő felismerés – s egyre inkább megrendítő a háború. A frontra nem mehet a szívbeteg, de az írások egyre komorabbak, egyre fájdalmasabbak. Rájuk telepszik az ágyúk füstje, felsír belőlük az emberi szenvedés.

„A háború most már nem olyan, mint a meséskönyveink, a hagyományaink mondták. A háború egy nagy gyári üzem... Ki meme örvendezni elpusztult országokon, hajókon, városokon... az ellenséget becstelen piaci szavakkal illetni, gyűlölni azt, amit eddig nem gyűlölünk, szeretni, akit nem szerettünk, háborút éljenezni, beteg katonától azt kérdezni, hogy mikor megy vissza a csatába?”

Még csak a sejtéseivel érzi, hogy nagy omlás készül, amely maga alá temeti a történelmi Magyarországot is. Maga alá temeti a monarchiát, amelynek forgatagos, pezsgős nagyvárosaiban, velőcsontos kiskocsmáiban, postakocsis vidéki országútjain oly otthonosan érezte magát.

Megriadva látja, hová züllik az ő szerelmetes, szép városa: „... új világ keletkezik Pesten, ipari és kereskedelmi szaga van minden embernek, fantasztikus ügynökök raja nőtt az aszfaltból, a svindlit büszke mellveregetéssel munkának nevezik... Szinte amerikai verseny kezdődik a hírlapok és egyéb üzleti vállalkozások között is... A politikai szenvedélyek a végletekig felizgatják az embereket, a miniszterelnöktől kezdve mindenki meggazdagodáson töri a fejét. „Üzlet!” Úgy hangzik ez a szó, mint a trombitaharsogás... Sívár, jajgató, kétségbeesett, elégedetlen és csőd szélén álló város ez...”

Múltba vesznek a vörös postakocsis, színbádi utazások – Krúdy riporterként járja a vidéki Magyarországot. A front helyett tudósít a hátországról. A lóverseny, kávéház, orfeumos újságíró jámi kezdi a falvakat, belenéz az életükbe, beletekint a vidéki emberek, a parasztok, a kereskedők sorsába.

A párbajozó, a bohém, akiért a nők bomlanak, a magyar földre, a magyar jövőre kíváncsi.

Vagy egy riportja – 1915-ös keltezésű – amely ezt a költői címet viseli: Napszállat után egy magyar faluban.

Krúdy a riportjaiban is költő. Egyszer csak zenélni kezdenek a sorai, a valóságot áttemeli egy másik régióba a látomás.

„Falun jártam, Somogy megyében, tatárok lakták valamikor a helyet – kezdi Krúdy-, a helység neve a kirgizek nyelvén hangzik: Kiliti – mondja szinte ázsiai kiejtéssel Grószberger, a falusi fiakeres, amit elhagyjuk a Siót, ahol még katolikusok laknak, és útszéli szent vigyáz a Mária fuvarosaira.”

Férfiember nincs a faluban – mindnyájan megütötték a katonamértéket –, egyedül a bíró vigyáz az otthon-maradottakra. Egyébként okosak, élelmesek, talpraesettek a falubeliek, nem élnek rosszul. Borjút, tyúkot, libát, tojást árulnak a kereskedőknek, hársfavirágot szállítanak a pesti patikáknak, váratlanul dús gazdasága van a községnek. Csak az átkozott örökség szorítja őket egyre keservebben: az egyke. A legényeket, embereket elvitték a háborúba, aztán elesnek sorra a féltve őrzött egykék.

Ha sokáig tart még a háború – mondják – megbukik Somogyban az egyke.

-Hát aztán bizonyos ez? – kérdi Krúdy a falu bölcsét, a hársfavirág-kereskedőt.

„– Bizonyos uram, idegen uram, mert hében-korban hazakerült egy szabadságos katona vagy egy lábadozó vitéz, aztán amikor újra visszamegy, hát az asszony megnézi az *egykének* nyugalomba helyezett bölcsőjét a padláson, és az asztalos új deszkával pótolja a bölcső oldalát. Hazajönnek a katonaférjek és komoly, intő szóval beszélnek az asszonnyal, amennyire asszonnyal

komolyan lehet beszélni. Jó lesz a gyerek a háznál, de meg Magyarországnak is kell a munkás-kéz...”

Krúdy szívesen hinne a reményteli szavaknak, de hát mást sejdít, mást érez ő jövőben. Napzállat után hagyja oda a falut, útja a temető mellett visz.

A Krúdy-riportoknak nincsenek szabályai, a riporter mesél, kedvvel elidőzik egy-egy portré megfestésénél, engedi szabadon áradni a lírát.

Rendhagyó megoldás ez is – látomás zárja somogyi írását, ez emeli költői magasságba a riportot:

„A hold a hátam mögött tágra nyílt, szinte mámoros szemmel nézi a tájat. Halkan emelkedik felfelé, mint a nyíregyházi régi színházban, hol fonálon húzták a műkedvelők a holdat. Az erdőknek, facsoportoknak a sötétkéék háta látszik, mint megannyi, szerte aluvó operai díszletnek nyári szünetben. De most a temetőt világítja a hold. A fák odabent megmozdulnak, egy lépést tesznek előre, megállnak, újra jönnek... A sírokon guggoló fehér alakok egyet-egyet emelkednek felfelé, amint elveszem róluk a szemem. Az árokparton boldogtalan lelkes ugrálnak a porban, mint a földi békák: de ők se mozdulnak, amint figyelni kezdem mozgásukat. Pedig mozognak a halottak. Egyet-egyet lépnek, közelednek a falu felé.

Tűz piroslik a temető mögött, mint a csodában. Setétarcú vándorlók hevernek a különös színű tűzrakás körül, mintha egy nagy bűnt égetnének el itt összeesküvők vagy rablók. Ravaszul a tüzet nézem, hogy a kis földi békák a temető árkában emberi tekintettől nem látva tovább folytassák útjukat.

Valaki hosszan sóhajt a réteken – asszony volt vagy tán a holdvilág.”

A háborús esztendők felébresztik Krúdyban a publicistát is: hosszú sóhajok és kemény szavak szakadnak ki belőle. Egy másik Krúdy Gyula ez, aki az álmok, a költői képek világából kilépve napi sajtócsatákat vállal, megpróbálja megállítani a romlást. A nemesember, akinek az édesanyja malteroslányként dolgozott egykor, fájdalmasan érzi a zsellérek, az egy-két holdon kínló párasztok nyomorúságát, a hatalmas szakadékot, amely gazdag és szegény között tátong.

Egy másik Krúdy ez, aki beleveti magát az 1918-as őszi forratagába – de hát a politika nem az ő világa.

Nagy riportot ír a kálkápólnai földosztásról, de már kiköltözött a városból, a margitszigeti szálló csendes szobájában alszik nagyokat.

Negyven esztendő, s reá szakad a magány. Támadások érik, akinek az írásaiért versengtek lapok, most nem közlik őt. Anyagi gondjain enyhítendő, 1921 nyarán engedélyt kér a Szigeti séták című lap megjelenéséhez. A „Szépirodalmi és fürdőügyi közlöny”-t maga írja, szerkeszti – a lap azonban érdeklődés híján megbukik.

Esztendőkre telik, míg a háború utáni megváltozott sajtóvilág befogadja. Kedves műfajához tér vissza, a Magyarország című napilapban régi dallammal muzsikálnak a Krúdy-tárcák:

„Már hallatszik olykor, reggel vagy estefelé az a hosszadalmas, panaszos, hazakívánczó bűgás, amelyet az óbudai hajógyári téli kikötőjébe megtérő gőzhajók hallatnak. Óriási gyerekek jajonganak így, anyjuk öle után, fáradt vándorok kiáltoznak így a bezárt kapu előtt, utolsó dalát fújja így a ködkürt, hogy messzi tavaszig némasággal meredjen meg a kikötőben.”

Ír Krúdy a nyíri pajkosokról, a pusztai csikósról, a kiskunsági csárdákról, a piros sapkás hordáról, a fürdővendégekről, az evezősökről, és meg-megáll a pesti hirdetőoszlopok előtt. Az egyik oszlopon egy öngyilkos búcsúlevelét olvassa:

„Nevem Dobosi József, születtem 1880-ban, meghaltam 1923-ban. Mindenkinek tudomására hozom, hogy elmentem a Dunába, mert úgyis elég piszkos vagyok.”

Ki ez az ember? Mit jelent, hogy „elég piszkos”? Vajon elért az Emke kávéháztól a Dunáig?

Megborzong a varázsos szavak költője – mintha a saját jövőjébe kémlelné bele. Merre tart, hová ér az ember? Merre tart, s hová érkezik az öregedő Krúdy Gyula?

Feje „halkan meghajlik”, amikor a hirdetőoszlop előtt áll, vagy az újságban háromsornyi tudósításban arról olvas, hogy Szerencsen éheznek az emberek.

Újra végiggondolja most az összezsugorodott, gyötrődő lelkekkel teli Magyarországon az újságírói hivatást.

Mélyre zuhant a háború utáni magyar sajtó: „kicsiny egyéniségek szolgálatában vagy támadásában, éretlen heccelődésében, törpeségéhez nem illő nagy fejével... politikai klikkekből lett játékosok kiszolgálásával, egyéni akcióival és mohó törtetésével.”

Az újságíróknak most, amikor „Falstaffok a söntésből irányítják a közhangulatot”, vissza kell térnie a régiekhez, a nagy elődökhöz:

„A magyarság még nem felejtette el tizenkilencedik századbeli, nemes és hívő, imádságra oktató sajtóját, még sokan emlékeznek a komoly és áhítatos hangú közlönyökre, amelyeket ének emelt gondolattal, megtisztult szívvel és jövőbe látó ihlettel írt az egykori hírlapíró.”

Tiszta szívvel, áhítattal, ihlettel dolgozik, a megszokott rend szerint. Általában éjszaka vagy kora hajnalban ül az íróasztalhoz, a napi penzum is a régi. Egy ív naponta.

Irodalmi munkásságának huszonötödik évfordulóján hetvenkötetes író, többezer tárca, riport, vezércikk szerzője. Megünneplik, felköszöntik, aztán megfélemeznek róla. El kell hagynia a Margitszigetet, Óbudára költözik.

Görbe házak, sáncok, pincék, kiskocsmák, Kéhli, sörmesterek, hentesek, pincérek, kocsisok – ihlető környezet. És napi anyagi gondok. És beteg.

Ötvenedik születésnapján önvallomást kér tőle az Atheneum kiadó. Néhány sort vet papírra: ha újra írná a műveit, a népszerűsége számító kiadók borzadva dobnák vissza azokat.

A lapok is vissza-visszadobják a kéziratait. Főszerkesztők előszobáztatják, elmaradt honoráriumokért kilincsel, adósságok nyomják.

Beteg szív, ital, idegösszeomlás. Lépni sem tud, amikor csontvázzá fogyottan kórházba szállítják.

Egyik nap benyit hozzá az orvos, földbe gyökerezik a lába. Az ágy melletti asztalkán borospohár, a beteg fölött cigány áll, s húzza Krúdy kedves nótáját.

Még talpra állítják, hazamegy. Adósságai miatt lakásából a villanyt kikapcsolták – tovább ír gyertyafény s palack zöldszilváni mellett.

Néhány nappal a halála előtt az újságírók klubjában összesodródik Móricz Zsigmonddal. A találkozást már csak földije, a szomszédos Szatmár szülötte írhatja meg:

„- Gyulám, Gyulám szívem reménye – öleltem őt –, mit keresel te itt? – Lehajtotta szomorú fejét, s kedves döngő hangján mondta: – Semmit. – Hosszú lábait keresztbe vetette, hosszú karjait ölébe összerakva s kicsit maga elé süppedve: – Nem keresek én itt semmit... Nemigen keresek én már sehol semmit... Nem szeretem én ezt a mai világot...”

Aztán „elpillantott a távolba, komoly és szomorúan mosolygó szemekkel.”